

SCHRÖDINGER TARSOLYLEMEZE

RÁCZ NÁNDOR¹

Magyar Régészet 14. évf. (2025) 1. szám, pp. 45–50.

18 ezernél is több tagja van a „fémkeresősök” Facebook csoportnak Magyarországon. Vármegyénként átlag 50 fémkeresős rendelkezik múzeumi szerződéssel, azaz a jelenlegi helyzetben a fémkeresőt lengetők kevesebb mint 5%-ának a találatairól szerez tudomást a magyar történelemtudomány. Mint a Községi Régészeti Egyesület alapító tagja, naponta szembesülök ezzel a kérdéssel. Az egyesületben megismert vélemények és a személyes tapasztalatok vezettek el oda, hogy néhány kulcsfontosságú kérdésre reagáljak.

1. kép. Nagy a homály. Fémkeresősök a terepen egy ködös téli napon (fotó: Rácz Nándor)

Nincsenek pontos adatok, csak érzékeltetni lehet a probléma nagyságát: a Pest vármegyei Községi Régészeti Egyesület nagyjából 50 fős fémkeresős részlege talált meg és vitt be több mint 30 ezer tárgyat a múzeumba feldolgozásra. Ha a múzeumi kapcsolattal nem rendelkező fémkeresősök hasonló tempóban gyűjtik a leleteket (valószínűleg inkább többet), akkor csak Pest vármegyében mára már több mint 600 ezer, országosan pedig több mint 7 millió fémtárgy vesztette el régészeti összefüggését, értelmezési lehetőségét. Az anyagi veszteséget nem is kívánom elemezni.

Ne legyen senkinek kétsége, a maradék 17 ezer fémkeresős jelentős része most is rendszeresen (lengető) mozgásban van. És amíg a múzeumi keresősök számára a törvény és a szerződésük erejénél fogva tilos az ismert régészeti lelőhelyeken kutatni, addig a többieket sem törvény, sem szerződés, sem morális elvek nem kötik. Mi több, a siker és a találat reményében kifejezetten keresik a történelmi szempontból kiemelten fontos helyeket. Sokan nem csak a terepet vizsgálják át, de szinte tudományos felkészültséggel kutatják a régi térképeket, adatbázisokat, levéltári anyagokat és a helyi szájhagyomány legendáit is.

Ráadásul, ha egy fémkeresős „értékeset” talál, az olyan pozitív visszacsatolást ad számára, hogy semmi nem állítja meg abban, hogy hasonló jellegű helyekre egyre nagyobb tapasztalattal, felkészültséggel kutasson, vagy ugyanarra a helyre még nagyobb elszántsággal kimenjen mindaddig, ameddig csak lehet.

Az egyik jellemző történetem, amikor két jóbarát — saját közlésük alapján — egy ritka, 1305–1307 közé keltezhető „Ottó dénár”-t talált, amit akkor 6 millió forintért el is tudtak adni. A tudomány képviselői talán elégedetten hátradőltek volna itt, hiszen micsoda ritka siker egy ilyen különlegességet feldolgozni és publikálni. De nem úgy a két jóbarát! Mivel nekik mások voltak a motivációik, ezért a tulajdonostól azt a földet kibérelték, tyúklépésben, ún. féltányér-fedésben átkutatták, majd ezután nem vártak a mezőgazdaság lassú segítségére, hanem megfizettek egy traktorost és a földet rendszeresen megszántatták. A siker nem maradt el, további „Galambos Ottó”-kat sikerült találni. Igaz a közigazgatási alapelvek és a piac törvényei kicsit kibabráltak velük, a második érmét már csak 4, a harmadikat 2 millióért (és így tovább) tudták értékesíteni.

A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy nem szabad csak a kiemelt és kedvelt történelmi korszakokra, az anyagilag érdekes dolgokra gondolni. A régen elavult, régészeti leletté minősítés felső időbeli határát 1711-nél meghúzó szabály miatt az elmúlt 314 év — jelenleg értéktelennek minősített és ezért annak is

¹ Községi Régészeti Egyesület; e-mail: racz.nandor@icloud.com

2. kép. Gajus Scheltema, Hollandia korábbi nagykövete és a közösségi régészeti programok egykori rendszeres résztvevője egy műholdképről azonosított őskori lelőhely felfedezése során (fotó: Rácz Nándor)

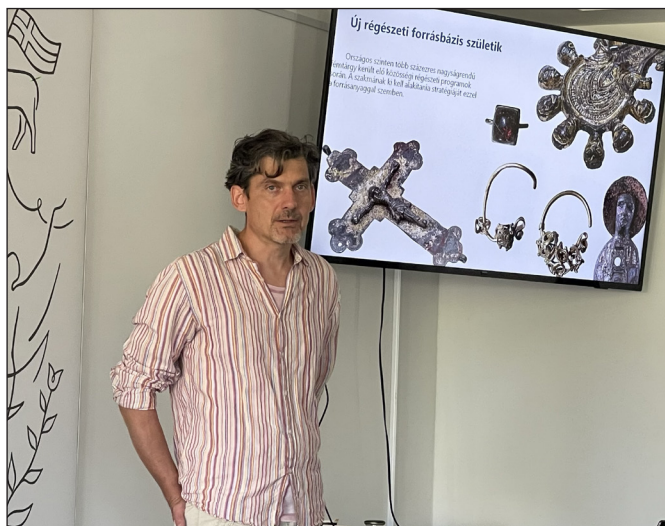
tartott — fémtárgyainak jelentős része egy műanyag vödörben végzi a garázs sarkában. Hogy fognak majd később csodálkozni utódaink, hogy varázsütésre eltűntek a településnyomok, úthálózatok, templomhelyek, ütközetek nyomai, a szabadságharc és a világháborúk csatáinak utolsó patkószegei és lőszerhüvelyei is, annak következtében, ahogy az egyre szélesedő fémkeresős réteg tudatlanságában, képzetlenségében és irányítás hiányában rendszeresen felporszívózza az ország szinte teljes területét.

3. kép. Krajcárok a Krajcárosról. Egy 18. századi éremkincs darabjai. — „... hogy ha nem kell senkinek, hát az ördög veszi meg!” (fotó: Tóth György)

4. kép. „A felső 30 centi”, ami a legtöbb fémkeresősök által talált leletet tartalmazza, és amit a nagy ásatásokon gépi földmunkával eltávolítanak (fotó: Rácz Nándor)

5. kép Rácz Tibor Ákos előadása a Községi Régészeti Egyesület egy programján, mely során új régészeti forrásbázisról beszél (fotó: Rácz Nándor)

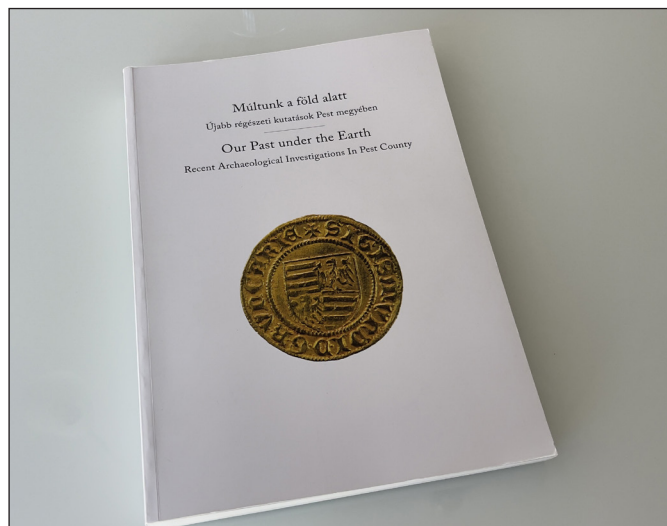
Jómagam kisebb megszakításokkal 2009–2010 óta használok fémkeresőt, heti rendszerességgel. Személyes szerencsémre viszonylag hamar össze-
találkoztam olyan régészekkel, akik a nyilvánvaló problémák mellett is meglátták a fémkeresésben és a fémkeresősökben a lehetőséget. Négy társammal együtt részesei voltunk a bugyi–felsőványi tarsoly-
lemez lelőhelyének megtalálásában, és az ebből kialakuló egyik első közösségi régészeti projektben (FÜREDI 2012).

A lelőhelyen civil segítséggel, alacsony költségvetésből, helyi összefogással valósult meg a régészeti feltárás, és így egyebek mellett a tarsolylemez *in situ* megtalálása. Mindezt államtitkári elismerésben részesültünk. Ötödik társunk egy dabasi lelőhely közösségi alapon történő feltárásának megszervezéséért (régész szakmai) javaslatra Schönvisner-díjat kapott.

Az addig összegyűjtött leleteinket a lelőhelyekre vonatkozó adatokkal együtt az illetékes múzeumok részére átadtuk, majd ezt követően beindultak a különböző múzeumok közösségi régészeti programjai, amelyek közül a Pest és Bács-Kiskun vármegyeiekben vettem részt; alapító tagja vagyok a Községi Régészeti Egyesületnek. Ezt követően több mint húsz régésszel dolgoztam együtt az ország különböző pontjain és projektjeiben.

6. kép. „Ide a következő mélyszántásig már nem érdemes menni” – intenzív bejárás track-je és találatai (fotó: Rácz Nándor, Kovács Zoltán, Viski Gábor)

7. kép. A 2014-es „Múltunk a föld alatt: Újabb régészeti kutatások Pest megyében” c. kötet, melyet Rajna András szerkesztett. A könyv egy beszámolót is közöl a korai dabasi közösségi régészeti ásatásokról. A borítón egy Dabason talált Zsigmond aranyforint látható, amely egy eredetileg állítólag egy 53 darabból álló kincslelet része volt – ezek közül mindössze kettő került múzeumba, a többit illegális fémkeresők találták meg (fotó: Rácz Nándor)

A fentiek alapján — abban a hitben, hogy megfelelő rálátást szereztem — jómagam is több alkalommal, régészek és fémkeresők részvételével kíséreltem meg az országos politika képviselőinek figyelmét ráirányítani a problémára, a hatékony szabályozás szükségességére. Korábban akár a teljes tiltást is elfogadtam volna, mint a helyzet azonnali kezelését, de mára be kell látnom, meg kellett tapasztalnom, hogy sem a múzeumok, sem a hatóságok nincsenek abban a helyzetben, hogy a fémkeresés tiltásának érvényt szerezzenek.

Szerbiában nem csak a fémkereső műszer használata tiltott és börtönbüntetéssel szankcionált, de még az országba történő bevitele is. Az illegális keresők ilyen-olyan okból mégis vállalják ezt a súlyos kockázatot, de a szigorú tiltás hatásai miatt a leletek jelentős része a legkisebb ellenállás irányába mozog és az országhatáron kívülre kerül. A szerb történelmi örökség szigorú védelme így éppen ellenkező hatást vált ki. Bár időnként néhányan lebuknak és büntetést is kapnak, mégis, nem csak a történelmi örökség elemeinek régészeti összefüggései, de túlnyomó részük esetében maguk a tárgyak is elvesznek az ország számára. Magyarországon értelemszerűen még ritkábbak a büntetőeljárásig eljutó esetek, a fémkereső eszköz pedig minden esetben visszakerül az eljárás alá vont személyhez.

Az önkéntesek általában nem ismerik egymást, amikor belépnek a közösségi régészeti mozgalomba. Csak évek alatt alakul ki olyan bizalmi viszony, amely a konkrét emberi kapcsolatokon, viselkedésen, hozzáálláson alapul. Az így létrejött, minőségre és eredményre törekvő közösség által létrehozott és működtetett védőháló a leghatékonyabb ellenszere a régészeti örökség maradandó károsodásának. Kijelenthető továbbá, hogy Magyarországon a közösségi régészeti programoknak köszönhetően a múzeumokba került anyagból új típusú „tudásbázis” is született, ahogy ezt Rácz Tibor egy előadásában meg is fogalmazta. És ugyanez mondható el a tatárjárás kutatásáról is (LASZLOVSKY 2020).

8. kép. Fémkeresőkkel talált kereszttrödékek a Pannonhalmi Főapátság Uros apátnak szentelt kiállításán (2024) – a fémkeresős leletek komoly mértékben hozzájárulhatnak a kultúrához és a tudományos kutatáshoz (fotó: Rácz Nándor; Rácz B. 2024)

Ez a tudásbázis a kutatható; a konkrét leletek mellett kiterjed azokra az összefüggésekre és párhuzamokra, amelyekről a régészeknek és muzeológusoknak az adott pillanatban nincs tudomásuk, és kizárólag a fémkeresősök, közösségi régészeti tagok közötti szabad kapcsolati hálóban léteznek (ez az úgynevezett „citizen science”). Ez a tudás egy-egy kíváncsi és elhivatott régészen és az általa a közösségi fórumokban feltejt kérdéseken keresztül csatornázódik be a tudományos munkákba, ahol megszilárdul, majd tudományos megállapítássá válik. Azt gondolom, hogy nem csak vétek nem élni ezekkel a lehetőségekkel, de ma már jószerivel kárt okoz az, akinek dolga lenne foglalkozni ezzel a kérdéssel, mégis halogatja, elfordítja a fejét, vagy saját hatáskörében kifejezetten tiltja a fémkeresős közösséggel való kapcsolattartást. A felsőványi tarsolylemezt tartalmazó sír felfedezéséhez a mellette már szétszántott, sekély sírhantból származó övveretek felfedezéséhez is a megtalálók lelkesedése vezetett.

Tévedés azt gondolni, hogy a felszínközeli leletek megvárják a tudományos feltárást — vagyis, hogy jó helyen vannak addig a földben, ameddig majd egy régész megnyitja a szelvényt. Hogy a következő tarsolylemez jobb vagy rosszabb állapotban, de ott lesz.

Létezése, megtalálása csak annak a függvénye, hogy megnézzük-e. Nem lesz ott. Ha valaki más nálunk hamarabb nyitja ki a dobozt, akkor már nem azon kell gondolkodni — mint Schrödingernél —, hogy a macska benne él-e vagy hal-e. Ha nem vigyáztunk erre a dobozra eléggé, és valaki már előttünk kinyitotta, akkor semmit sem tudunk meg arról, hogy mi volt benne és milyen állapotban. Pontosabban, most úgy néz ki, hogy az önkéntesek szakmai irányítás mellett egyetlen dobozra vigyáznak, míg 17 másikra senki sem ügyel.

Sokan nem tudják, ezért fontos itt is hangsúlyozni: a múzeumi szerződéssel rendelkező közösségi régészeti önkéntesek nem automatikusan jogosultak fémkereső használatára. Például a Közöségi Régészeti Egyesületben kidolgozott és alkalmazott eljárásrend szerint a belépéstől számítva 2 évig nem lehet fémkeresőt használni és évi minimum 12 programon így kell részt venni. A kutatás során folyamatosan track-et kell rögzíteni, a találat helyét megadott formátumú koordinátában kell rögzíteni, terepi adatfelvételi jegyzőkönyvet és találatokhoz leletkísérő lapot kell kitölteni. Ezt követően a megtalált leletet a megfelelő módon kell elcsomagolni úgy, hogy a tárgy és a kapcsolódó adatok sérülésmentesen együtt maradjanak és tudományos feldolgozásuk biztosítható legyen. Ezeket a feltételeket szerződéses formában, következményekkel együtt kell vállalni.

Azonban az önkéntesek túlmennek a szerződéses vállalásokon. Az elmúlt öt évben megszerveztünk és magunk is tartottunk legalább 100 (nyilvános) előadást, legalább ennyi terepi kutatáson, illetve feltáráson vettünk részt (külföldön is), és számtalan alkalommal jelentünk meg a sajtóban és a televízióban. Publikációk (nyomtatott és digitális könyvek és cikkek) épültek a megtalált leletekre, a köztük lévő összefüggésekre, valamint megjelent az első tudományos közleményünk is: egyesületünk tagja saját, a középkori vasművességet érintő kutatásainak eredményét publikálta (KOVÁCS 2024).

Fontos leszögezni, hogy a közösségi régészet alapvető célja a tudományterület iránt érdeklődő amatőrök közösségbe szervezése. Azonban ezek az amatőrök csak a régészet területén számítanak amatőrnek, saját munkájuk területén legalább akkora profizmussal és eredménnyel dolgoznak, mint a régészek és más múzeumi munkatársak.

A közösségi régészeti mozgalom szakmai szervezőinek ezt a profizmust kell becsatornáznia a múzeumok tevékenységébe, beépítve abba az „amatőrök” erőforrásait és elkötelezettségét.

Egy fontos gondolatot hagytam a végére. Szükségesnek látom bevezetni a „megtaláló” fogalmát. A kutatást szervező intézménynek törekednie kellene rá, hogy amennyiben lelet, lelőhely vagy más, a kutatás szempontjából lényeges dolog kerül elő, úgy a megtalálót illesse elismerés, minimum a neve feltüntetésével, hasonlóan például a tárgyfoto-készítői gyakorlathoz (a szakmai kiadványokban elengedhetetlen a fotó készítőjének feltüntetése a kép alatt, mi több, a fotó készítője bizonyos jogokkal is rendelkezik). A „megtaláló” nélkül sem az adott fotó, sem a publikáció, de még a megalkotott tudományos összefüggés sem létezhetne. A „megtaláló” szerepe ennek megfelelően legalább a fotó készítőjének szerepével egyenértékű, de annál akár jelentősebb is lehet. Ezért ezt a kérdést is érdemes szabályozott, egységes módon kezelni, akár a kérdéssel összefüggő jogi szabályozás részeként.

Szeretjük, amit csinálunk, és jók is vagyunk benne; éljenek ezzel a lehetőséggel!

HIVATKOZOTT IRODALOM

Füredi Á. (2012). Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A Bugyi-Felsőványi 2. sír. *Archaeológiai Értesítő* 137:1, 207–234.

Kovács Z. (2024). Nagykovácsi — Történet a név mögött. A vasművesség nyomai a középkori Kovácsi és Solymár faluk határában. *Magyar Régészet* 13:1, 74–84. <https://doi.org/10.36245/mr.2024.1.5>

Laszlovszky J. & Rácz T. (2020). Fémkeresős kutatások a muhi csatatéren. Közösségi régészet, hadszínterek vizsgálata és a kapcsolódó módszertani kérdések. *Magyar Régészet* 9:4, 70–80.

Rácz B. (2024). Uros apát és műve. Időszaki kiállítás a Pannonhalmi Főapátságban, 2024. április 27 – 2024. november 11. *Magyar Régészet* 13:3, 72–76.